

UDC 378.011
DOI: 10.52534/msu-pp.6(1).2020.30-36

Nataliia V. Bakhmat*

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University
32302, 61 Ohiienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Subject Properties of the Future Teacher in the System of Professional Training

Article's History:

Received: 26.01.2020

Revised: 15.02.2020

Accepted: 10.04.2020

Suggested Citation:

Bakhmat, N.V. (2020). Subject properties of the future teacher in the system of professional training. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 6(1), 30-36.

Abstract. The relevance of the study is determined by the change in views on the professional training of specialists in the pedagogical sphere in accordance with the humanisation and subjectivisation of the socio-cultural space and the need to improve the educational process. The purpose of the article is to analyse modern scientific developments on the problem of developing the subjectivity of future teachers of education to establish their subject characteristics. The research was conducted based on general scientific theoretical research methods, in particular system analysis and generalization. The article analyses the problem of developing the subjectivity of future teachers in scientific and pedagogical literature and practice. The concept of "development of future specialists in the pedagogical field" is defined. The main directions of development of future teachers, including personal, social and professional, are considered. Psychological conditions for the formation of professional development of the individual are highlighted. The main characteristics of the subject of activity are highlighted, based on which the subject characteristics of the future teacher are determined, which, for its part, includes: the orientation of the individual, professional and psychological competence. It is established that development management of subjectivity of a future teacher as a subject of professional activity can be carried out in conditions that meet the requirements of creative professional activity. The practical value of scientific work is to determine the key subject characteristics of future employees of the educational sphere, which in the future will contribute to the development of a management system for improving the subject aspect of each individual teacher and practical updating of the educational process in particular

Keywords: subjectivity, development management, abilities, subject characteristics of a teacher

*Corresponding author

Наталія Валеріївна Бахмат

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
32302, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Суб'єктні властивості майбутнього педагогічного працівника у системі професійної підготовки

Анотація. Актуальність дослідження визначається зміною поглядів на професійну підготовку фахівців педагогічної сфери відповідно до гуманізації та суб'єктивізації соціокультурного простору й потребою у вдосконаленні освітнього процесу. Метою статті є аналіз сучасних наукових напрацювань з проблеми розвитку суб'єктності майбутніх педагогічних працівників освіти для встановлення їхньої суб'єктної характеристики. Наукова розвідка проводилась на основі загальнонаукових теоретичних методів дослідження, зокрема системного аналізу та узагальнення. У статті здійснено аналіз проблеми розвитку суб'єктності майбутніх педагогічних працівників у науково-педагогічній літературі та практиці. Надано визначення поняттю «розвиток майбутніх фахівців педагогічної галузі». Розглянуто переважні напрями розвитку майбутніх педагогічних працівників, серед яких особистісний, соціальний і професійний. Виокремлено психологічні умови формування професійного становлення особистості. Виділено основні характеристики суб'єкта діяльності, на основі яких визначено суб'єктну характеристику майбутнього педагогічного працівника, яка зі свого боку включає в себе: спрямованість особистості, професійну та психологічну компетентності. Встановлено, що управління розвитком суб'єктності майбутнього педагогічного працівника як суб'єкта професійної активності може здійснюватися в умовах, які відповідають вимогам творчої фахової діяльності. Практична цінність наукової роботи полягає у визначенні ключових суб'єктних характеристик майбутніх працівників освітньої сфери, що в подальшому сприятиме формуванню системи управління вдосконаленням суб'єктного аспекту кожного окремого педагога та практичному оновленню навчального процесу зокрема

Ключові слова: суб'єктність, управління розвитком, здібності, суб'єктна характеристика педагогічного працівника

Постановка проблеми

Сьогодні проблема суб'єктності в освіті набула статусу об'єкта спеціального вивчення, зокрема розвиток педагогічних працівників, як суб'єктів діяльності, стає метою сучасної освіти та важливою проблемою у педагогічній та психологічній галузях.

В останні десятиліття в теорії та практиці реформування системи освіти розроблено низку нормативних документів («Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [1], концепція «Нова українська школа» [2], Закон України «Про освіту» [3], Закон України «Про повну загальну середню освіту» [4]), в яких суб'єктнісні характеристики учасників освітнього процесу розглянуто як результат освітніх впливів і рушійних сил їхніх змін. Зокрема у розділі II п. 1 Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначається, що мета державної політики щодо розвитку освіти «... полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати та зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [1].

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» [4] суб'єктність педагогів відображається крізь призму педагогічної автономії вчителя, а саме: створення програм; розробку власної системи оцінювання та заохочення учня (зі створенням шкали переведення у 12-бальну шкалу); підвищення кваліфікації за власним вибором і за кошт держави.

З огляду на зазначене вище, перспективність дослідження проблеми розвитку суб'єктності майбутніх педагогічних працівників зумовлена низкою чинників: зміною цілей загальної середньої освіти, що спричиняє її зосередженість на потребах особистості здобувача освіти та його становлення як суб'єкта освітньої діяльності; реалізацією концепції Нової української школи, яка спрямована на розвиток особистості здобувача освіти, як конкурентоздатного випускника, який уміє навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі; дослідженням практичного втілення ідей особистісно орієнтованої та суб'єктно-діяльної освіти, що передбачає її варіативність; модернізацією педагогічної освіти, що має на меті посилення суб'єктної спрямованості, надання їй системного гуманістичного та фахового характеру, гармонізації суб'єктної, професійного та фахового складників підготовки майбутніх педагогічних працівників.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій

Історія становлення суб'єктного підходу висвітлена у наукових працях багатьох авторів: Р.Р. Хайрутдінова, О.Г. Селіванова, С.К. Абілдіна [5], С.М.Т.М. Морел, Л.А.С. Амадо [6], С.Н.В. Таварес [7], Д. Матцепе, М. Малулеке та М. Крос [8]. У роботах Р.Р. Хайрутдінової, О.Г. Селіванової та С.К. Абілдіної поняття «людського індивіда» розглядається в «статусі» суб'єкта в контексті епохи Середньовіччя [5]. В епоху Відродження формується уявлення про спроможність людини пізнавати і творити світ за своїми проектами, а саме Дж. Піко делла Мірандола розглядає людину як єдину істоту в світі, що здатна довільно розвиватися та вільно формувати своє буття, що аналізує у своїх працях В.О. Татенко [9].

Сучасні дослідники суб'єктність розглядають як невід'ємну характеристику суб'єкта, що проявляється в усвідомленні себе як частини світу [10–12]. Психологічні аспекти формування особистості як суб'єкта діяльності представлені в дослідженнях К. Абульханової-Славської [13], І. Беха [14], В. Татенка [9], Д. Фельдштейна [15]. На думку Ю. Варданян і Н.Н. Рузанкіної [16] рівень сформованості якостей суб'єктності майбутнього педагогічного працівника відображається в його навчальній і професійній діяльності; особистому та професійному спілкуванні; суспільній культурі та поведінці.

Становленню суб'єктності проблематики в українському педагогічному дискурсі сприяли положення про гуманізацію освіти [17]; суб'єкт-суб'єктний підхід до педагогічної співдії [14] з його втіленням у методі «від серця до серця» [18]; особистісно-зорієнтовану освіту з її особистісно-розвивальним, суб'єкт-розвивальним контекстом та суб'єкт-діалогічною основою [11]. Водночас зважаючи на великий доробок окресленої проблеми, недостатньо розкритим залишається питання управління розвитком суб'єктності майбутніх педагогічних працівників.

Мета статті

Аналіз наукових досліджень щодо проблеми розвитку суб'єктності майбутніх педагогічних працівників освіти та її вплив на визначення їхньої суб'єктної характеристики. Відповідно до мети визначено такі завдання: здійснити аналіз проблеми розвитку суб'єктності майбутніх педагогічних працівників у науково-педагогічній літературі та практиці; уточнити зміст понять у контексті окресленої проблеми; визначити суб'єктну характеристику майбутнього педагогічного працівника.

Результати дослідження

Під впливом сучасних тенденцій у психологічній і педагогічній науках домінує думка, яка визначає найбільш цінними для особистості психічний, внутрішній і суб'єктивний аспекти. Тому спрямованість педагога як суб'єкта на пізнання власного психічного життя становить гносеологічний аспект предмета психології та важливий освітній аспект роботи будь-якого педагогічного працівника у закладі освіти, який є справжнім суб'єктом педагогічної діяльності.

Досліджуючи теоретичні основи щодо розвитку майбутніх педагогічних працівників, як суб'єктів освітнього процесу, з'ясовано, що єдиного визначення цього поняття не існує. Узагальнюючи визначення вчених, які вивчали це питання [4; 19], сформулюємо поняття «розвиток майбутніх педагогічних працівників», яке вважаємо, є безперервним процесом удосконалення їхніх якісних характеристик з метою забезпечення їхнього гармонійного розвитку і підвищення ефективності та якості діяльності закладу освіти. Говорячи про управління їхнім розвитком, то це поняття визначаємо як розробку та реалізацію заходів, які спрямовані на вдосконалення якісних характеристик, а саме: навичок, знань, мотивації, компетентностей тощо. Так, на думку М. Виноградського розвиток педагогів повинен здійснюватися у трьох основних напрямках (рис. 1) [20]:

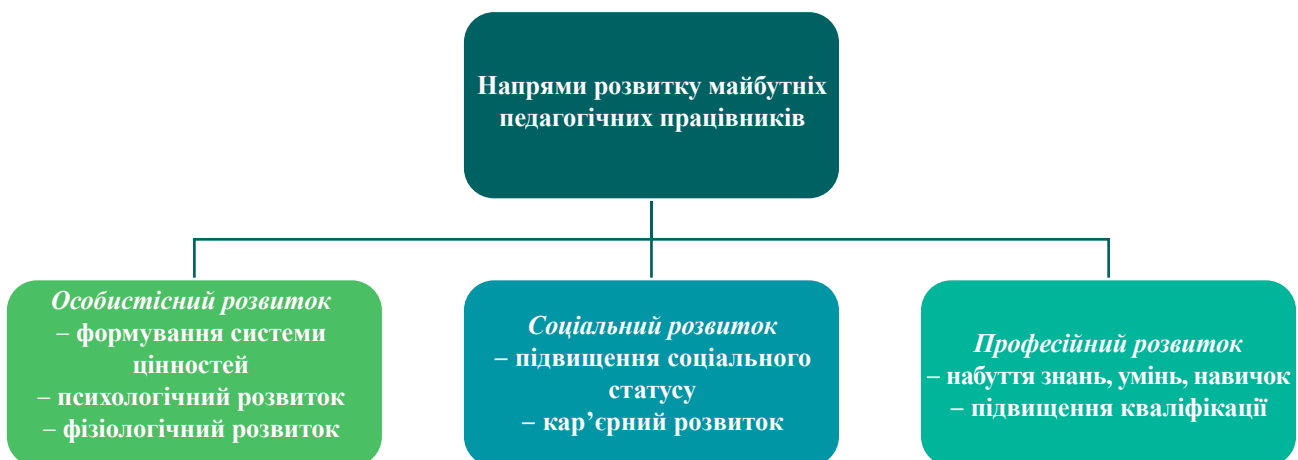

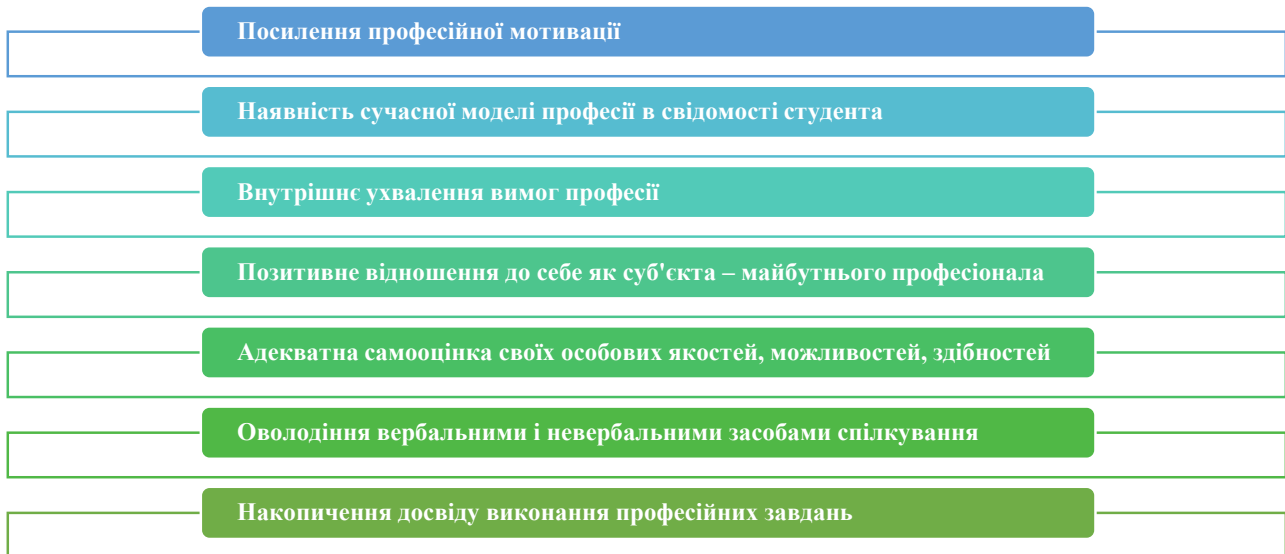
Рисунок 1. Напрями розвитку майбутніх педагогічних працівників

З огляду на вищезазначене, динаміка професійного становлення майбутніх педагогічних працівників

відображає зміну професійної самосвідомості, перехід від диференційованого усвідомлення в собі окремих

професійно значущих якостей до інтегрального, цілісного усвідомлення себе у ролі суб'єкта фахової діяльності. У дисертаційному дослідженні Т. Гальцева виділяє

основні психологічні умови формування професійного становлення особистості (рис. 2) [21]:

Рисунок 2. Психологічні умови формування професійного становлення особистості

На думку дослідниці, розвиток особистості, розкриття її творчого потенціалу, зрілості та майстерності, найактивніше відбувається безпосередньо у професійній діяльності [21]. Педагогічна діяльність вимагає спеціальних здібностей та якостей особистості, особливо тих, які проявляють її суб'єктність: здібностей до організації й управління колективом, навчання і виховання [22]. Важливим складником педагогічної активності, в якій розкривається суб'єктність педагогів, є схильність до педагогічної діяльності. Схильність та інтерес мотивують самостійну активність і стають умовою успішності у професійній діяльності.

Схильність в українській психології розуміється переважно як «...прагнення до певного виду діяльності, спрямованість на неї, що свідчить про наявність певних природних передумов відповідних здібностей» [23]. Педагогічні здібності є індивідуальними стійкими властивостями особистості, які знаходяться в специфічній чутливості до об'єкту, способів, умов педагогічної роботи та створення продуктивних моделей, формування необхідних якостей в особі вихованця [22]. Також важливим чинником активності є здібність до творчості (креативність), як одна з основних здібностей педагога.

Процес професійного становлення у психологічних працях розглядається як процес формування особистості, орієнтованої на високі професійні досягнення та майстерність. У цьому процесі відбуваються такі прогресивні зміни особистості: змінюється її спрямованість; система потреб; розширюється коло інтересів; актуалізуються мотиви досягнення; збільшується потреба в самореалізації; збільшується досвід і підвищується кваліфікація; підвищується компетентність; розвиваються і розширюються вміння і навички;

опановуються нові алгоритми ухвалення рішень; розвиваються складні професійно важливі якості, обумовлені специфікою діяльності; розвиваються індивідуально-ділові якості; підвищується психологічна готовність до діяльності в різних умовах [22].

Сучасній людині украй необхідна добре розвинена потреба спостереження, багата уява, самостійність мислення і діяльності. Ці здібності можна розвинути постійним зануренням у вирішення різноманітних проблемних ситуацій, які вимагають знань і створюють умови для їхнього використання, для збагачення новою інформацією, її перевірки і включення в запас наявних знань. Особистість починає діяти самостійно, коли їй необхідно виконати певне завдання. Така ситуація вимагає й участі пам'яті, але насамперед зусилля мислення, творчої напруги уяви, а часто й уважного спостереження. Суб'єктне ставлення до життєдіяльності реалізується спрямованістю людини до своїх внутрішніх резервів, можливостей вибору засобів здійснення діяльності на основі взаємодії сформованих навичок саморегуляції та компонентів суб'єктного досвіду [9]. Суб'єктний досвід формується на основі пережитого (особистісна компетентність). Він включає в себе усвідомлення можливостей, правил організації дій, значущих цінностей, ієрархію переваг, бажань людини. Суб'єктний досвід надає людині можливість ставити власні завдання, вибирати відповідне їй значуще завдання із тих, що нав'язуються ззовні. Науковець пропонує виділити п'ять компонентів суб'єктного досвіду, що взаємодіють один з одним: ціннісний досвід (інтереси, моральні норми, переваги, ідеали, переконання); досвід рефлексії (знання про свої можливості і можливі перетворення в предметному середовищі і в собі); досвід звичної активації (попередня підготовленість,

оперативна адаптивність до мінливих умов роботи, розрахунок на певні зусилля і рівень досягнення успіху); операціональний досвід (знання і вміння, навички саморегуляції). Кожен із компонентів реалізується в потребнісній, діяльнісній, міжособистісній сферах, у переживаннях, у свідомості людини – у сфері потягу, інтересів, повинності. Взаємодія компонентів досвіду суб'єкта забезпечує активні, цілеспрямовані, усвідомлені та скоординовані з іншими діями щодо вирішення творчих завдань, саморозвитку.

Вважаємо, що у межах суб'єктного підходу стає можливим вибудувати структуру саморозвитку особистості, де основними елементами є: суб'єкт, об'єкт, характер суб'єкт-об'єктного відношення. У ній суб'єкт – особистість, об'єкт – особистість. Згідно з множинним тлумаченням природи особистості, за умови збереження цілісності, особистість є поліморфною структурою, що включає різного роду субособистісні утворення. Особистість у суб'єктному просторі (просторі внутрішнього світу) виступає у вигляді безлічі «осіб», здатних займати різні позиції, виконувати різні функції. У процесі здійснення саморозвитку особистість виконує одночасно ролі і суб'єкта, і об'єкта. Саморозвиток як «розвиток самого себе» стає зрозумілим, якщо уявити, що у внутрішньоособистісному просторі існує два «Я»: «те, яке розвиває (суб'єкт)» і «те, яке розвивається (об'єкт)». Особистість тоді є суб'єктом буття, якщо її активність спрямована на зміну себе, зростання, становлення, іншими словами, на розвиток. Об'єкт розвитку може бути описаний як деяка частина внутрішнього світу особистості, на яку, по-перше, особистість як суб'єкт спрямовує свої дії з метою самозміни і яка, по-друге, піддається цьому впливу суб'єкта.

Суб'єкт-об'єктні відносини в структурі саморозвитку мають характер управління. Для відповіді на питання про відносини, що зв'язують суб'єкт і об'єкт, звернемося до розгляду основних суб'єктних функцій. «Першою функцією суб'єкта є здійснення творчо-перетворювальної активності. Об'єктом при цьому може виступати будь-який матеріальний чи духовний предмет, будь-яка людина, сам діяч. Під час розгляду саморозвитку особистості об'єктом перетворення виступає сама особистість (Я-як-інший). Другою є функція саморегуляції або самоврядування. Зокрема Г. Нікіфоров і Л. Алексеева розрізняють поняття «саморегуляція» і «самоврядування», виділяючи самоврядування як більш загальну категорію [24]. Г. Нікіфоров зауважує, що особливістю саморегулювання є виконання того, що було заплановано. Перехід від самоврядування до

саморегулювання є переходом від задуму, ідеї, до втілення їх у життя. Л. Алексеева співвідносить саморегуляцію з однією з основних функцій психіки (відображення, ставлення, регуляція) і визначає її як етап загального процесу самоврядування. У разі розгляду суб'єкта розвитку ці функції конкретизуються в такий спосіб. Особистість як суб'єкт саморозвитку спрямовує перетворювальну активність на себе як об'єкт, самостійно керуючи власним розвитком» [24].

Аналізуючи науковий доробок учених [5; 9] можна виділити такі основні характеристики суб'єкта діяльності: суб'єкт передбачає наявність об'єкта; суб'єкт суспільний за формою, засобами, способами своєї діяльності пізнавальної або практичної; суспільний суб'єкт має конкретну, індивідуальну форму реалізації; колективний суб'єкт представлений в кожному індивіді, і навпаки; діяльність, яка свідомо регулюється, завжди суб'єктна, в ній формується і сам суб'єкт; суб'єкт індивідуальної діяльності – свідомо діюча особа; суб'єктність визначається системою відносин з іншими людьми; суб'єктність – це нероздільна цілісність спілкування, діяльності, самосвідомості і буття; суб'єктність є динамічним началом, яке не існує поза самою взаємодією міжособистісною, соціальною, діяльнісною; суб'єктність є категорія інтерпсихічна; особистість в якості суб'єкта включає в себе спрямованість, мотиви, ставлення до навколишнього, до діяльності, до себе, саморегуляцію, яка проявляється в таких якостях, як зібраність, організованість, терплячість, самодисципліна, креативність тощо.

На основі визначених характеристик суб'єкта І. Вільш [25] вбачаємо можливість аналізу можливості їхнього відтворення на підготовці майбутніх педагогічних працівників. Суб'єктна характеристика педагогічного працівника, як суспільного суб'єкта, поєднає у собі дві сфери: аксіологічну (цінності) та когнітивну (знання), яка включає загальнокультурні і предметно-професійні компетентності. Будучи індивідуальним суб'єктом педагогічної діяльності, педагогічний працівник завжди є особистістю у всій різноманітності індивідуально-психологічних, поведінкових і комунікативних якостей.

Отже, розвиток суб'єктності майбутнього педагогічного працівника у закладах вищої освіти здійснюється на основі аксіологічного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного і інших підходів. Основними суб'єктними характеристиками педагогічного працівника визначаємо: професійну спрямованість особистості, професійну і психологічну компетентності (табл. 1).

Таблиця 1. Структура суб'єктних характеристик педагогічного працівника

Суб'єктні характеристики педагогічного працівника		
Професійна спрямованість особистості	Професійна компетентність	Психологічна компетентність
<ul style="list-style-type: none"> – Інтерес до педагогічної діяльності – Здатність виконувати професійні функції – Емоційне ставлення до фахової діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> – Здатність до планування та здійснення освітнього процесу – Здатність до рефлексії та професійного саморозвитку – Узагальнення та презентація власного професійного розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> – Професійна самосвідомість – Саморозвиток – Самопізнання – Здатність протидіяти емоційному вигоранню

Отже, педагог як суб'єкт педагогічної діяльності поєднує в собі індивідуальні, особистісні, суб'єктні властивості, що забезпечує ефективність та якість його професійної діяльності.

Висновки

Отже, суб'єктність є внутрішньою якістю педагогічного працівника, сутність якої полягає у наявності власної громадянської позиції, ставлення до життєдіяльності згідно з прийнятими в українському суспільстві цінностями, нормами та принципами, прийняття професійно-педагогічної етики й управління ними у процесі реалізації власних трудових функцій.

Викладене вище дає змогу констатувати, що суб'єктність педагогічного працівника – це те, що належить педагогові як суб'єктові професійної діяльності. Управління розвитком суб'єктності майбутнього педагогічного працівника, як суб'єкта професійної активності, може здійснюватися в умовах, що відповідають вимогам творчої педагогічної діяльності.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дав змогу виділити основні характеристики суб'єкта діяльності, на основі яких було визначено суб'єктну характеристику педагогічного працівника:

спрямованість особистості, професійна (здатність до планування та здійснення освітнього процесу, здатність до рефлексії та професійного саморозвитку, узагальнення та презентація власного професійного розвитку тощо) та психологічна (професійна самосвідомість, саморозвиток, самопізнання, здатність протидіяти емоційному вигоранню тощо) компетентності, які зі свого боку супроводжуються реалізацією низки функцій, серед яких виділяємо такі: організація та планування діяльності здобувачів освіти і своєї власної; розподіл завдань, контроль за їхнім виконанням; підготовка і проведення навчальних занять; перевірка й оцінювання результатів роботи здобувачів освіти; ознайомлення з інноваціями в світі науки, техніки і культури; висунення й упровадження нових ідей і пропозицій в педагогічну галузь; співпраця з батьками учнів; проведення педагогічних заходів і зборів; вміння вести звітну документацію, використовуючи сучасні технології; підвищення власної кваліфікації, вдосконалення фахових умінь тощо.

Серед напрямів подальших досліджень вбачаємо розробку системи управління розвитком суб'єктності майбутнього педагогічного працівника та обґрунтування її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

- [1] Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10> (дата звернення: 12.01.2020).
- [2] Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.01.2020).
- [3] Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text> (дата звернення: 12.01.2020).
- [4] Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20/ed20200116#Text> (дата звернення: 20.01.2020).
- [5] Khairutdinova R.R., Selivanova O.G., Abildina S.K. Pedagogical conditions of school students' subjectivity formation in the educational process. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. Vol. 11, No. 3. P. 141–150.
- [6] Morel C.M.T.M., Amado L.A.S. Pedagogical practices and production of subjectivities: Attention and new technologies. *Psicologia em Estudo*. 2016. Vol. 21, No. 4. P. 687–697.
- [7] Tavares C.N.V. Subjectivity and discursive pedagogical practices in teaching Portuguese as a foreign language. *Calidoscopio*. 2017. Vol. 15, No. 2. P. 295–304.
- [8] Matsepe D., Maluleke M., Cross M. Understanding teacher identity within subjectivity and agency: Implications for an African pedagogical advancement. *African Renaissance*. 2019. Vol. 16. P. 121–132.
- [9] Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії*. Київ: Либідь, 2006. С. 316–358.
- [10] Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 720 с.
- [11] Максименко С.Д. Генезис существования личности. Киев: КММ, 2006. 240 с.
- [12] Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посіб. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
- [13] Альбуханова-Славская К.А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 299 с.
- [14] Бех І. Особистість на виховній шкалі духовності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. Т. 1, № 24. С. 49–70.
- [15] Фельдштейн Д.И. Человек в современном мире: тенденции и потенциальные возможности развития. Москва, Воронеж: Модек, 2008. 15 с.
- [16] Варданян Ю.В., Рузанкина Н.Н. Развитие профессиональной компетентности студента как субъекта педагогического общения в процессе изучения психологии. *Интеграция образования*. 2008. Вып. 4. С. 38–44.
- [17] Зязюн І.А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Т. 1, № 33. С. 22–27.
- [18] Янкович О.І., Янкович І.І. Метод взаємодії «від серця до серця» в українській та зарубіжній педагогіці. *Таврійський вісник освіти*. 2016. Вип. 1. С. 56–59.

- [19] Балабанова Л.В., Стельмашенко О.В. Стратегічне управління персоналом підприємства: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 229 с.
- [20] Управління персоналом: навч. посіб. / М.Д. Виноградський та ін. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 504 с.
- [21] Гальцева Т.О. Психологічні особливості включення вчителя в педагогічні системи навчання: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 206 с.
- [22] Дьяков С.І. Психологічна культура як чинник зростання самостійної активності особистості студента. *Актуальні проблеми психології*. 2003. Т. 5, № 7. С. 81–85.
- [23] Свенцицкий А.Л. Краткий психологический словарь. Москва: Проспект, 2008. 512 с.
- [24] Никифоров Г.С. Виды психической саморегуляции. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. Психология*. 2014. Вып. 1. С. 92–101.
- [25] Вільш І. Інтелектуальний капітал людини в контексті стійких індивідуальних рис її особистості. *Горизонти освіти*. 2014. Вип. 2. С. 21–26.

References

- [1] Decree of the President of Ukraine No. 344/2013 “On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021”. (2013, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10>.
- [2] Conceptual principles of secondary school reform. (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- [3] Law of Ukraine No. 2145-VIII “On Education”. (2017, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text>.
- [4] Law of Ukraine No. 463-IX “On Complete General Secondary Education”. (2020, January). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20/ed20200116#Text>.
- [5] Khairutdinova, R.R., Selivanova, O.G., & Abildina, S.K. (2016). Pedagogical conditions of school students' subjectivity formation in the educational process. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(3), 141-150.
- [6] Morel, C.M.T.M., & Amado, L.A.S. (2016). Pedagogical practices and production of subjectivities: Attention and new technologies. *Psicologia em Estudo*, 21(4), 687-697.
- [7] Tavares, C.N.V. (2017). Subjectivity and discursive pedagogical practices in teaching Portuguese as a foreign language. *Calidoscopio*, 15(2), 295-304.
- [8] Matsepe, D., Maluleke, M., & Cross, M. (2019). Understanding teacher identity within subjectivity and agency: Implications for an African pedagogical advancement. *African Renaissance*, 16, 121-132.
- [9] Tatenko, V.O. (2006). Subject-action paradigm in modern psychology. In *Human. Subject. Deed: Philosophical and psychological studies* (pp. 316-358). Kyiv: Lybid.
- [10] Rubinshteyn, S.L. (2002). *Fundamentals of general psychology*. St. Petersburg: Piter.
- [11] Maksymenko, S.D. (2006). *The genesis of the existence of personality*. Kyiv: KMM.
- [12] Savchenko, O.Ya. (2014). *The ability to learn is a key competence of a junior high school student*. Kyiv: Pedagogichna dumka.
- [13] Albukhanova-Slavskaya, K.A. (1991). *Life strategy*. Moscow: Mysl.
- [14] Bekh, I. (2020). Personality on the educational scale of spirituality. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 1(24), 49-70.
- [15] Feldshteyn, D.I. (2008). *Human in the modern world: Trends and potential development opportunities*. Moscow, Voronezh: Modek.
- [16] Vardanyan, Yu.V., & Ruzankina, N.N. (2008). Development of student's professional competence as a subject of pedagogical communication in the process of studying psychology. *Integration of Education*, 4, 38-44.
- [17] Ziazun, I.A. (2011). Educational paradigms and pedagogical technologies in the dimensions of the philosophy of education. *Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University. Series: Pedagogical Sciences*, 1(33), 22-27.
- [18] Yankovych, O.I., & Yankovych, I.I. (2016). The method of interaction “from heart to heart” in Ukrainian and foreign pedagogy. *Tavriiskyi Visnyk Osvity*, 1, 56-59.
- [19] Balabanova, L.V., & Stelmashenko, O.V. (2011). *Strategic personnel management of the enterprise*. Kyiv: Znannia.
- [20] Vynohradskiy, M.D., Beliaieva, S.V., Vynohradska, A.M., & Shkapova, O.M. (2006). *Personnel management*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
- [21] Haltseva, T.O. (2003). *Psychological features of teacher inclusion in pedagogical teaching systems* (Candidate dissertation, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
- [22] Diakov, S.I. (2003). Psychological culture as a factor in the growth of independent activity of the student's personality. *Actual Problems of Psychology*, 5(7), 81-85.
- [23] Cventsitskiy, A.L. (2008). *A brief psychological dictionary*. Moscow: Prospekt.
- [24] Nikiforov, G.S. (2014). Types of mental self-regulation. *Pushkin Leningrad State University Journal*, 1, 92-101.
- [25] Vylsh, I. (2014). The intellectual asset of a person in the context of stable individual character traits. *Horizonty Osvity*, 2, 21-26.